

Babeş-Bolyai Tudományegyetem
Római Katolikus Teológia Kar

IX. Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia

A kígyó szimbólumának vallástörténeti megközelítése

Témavezető:

Dr. Zamfir Korinna adj
Római Katolikus Teológia Kar

Készítette:

Kónya Franciska
Teológia- magyar, III. év

Kolozsvár, 2006. november 25-26.

Tartalomjegyzék

Bevezetés	3
1. A kígyó szimbóluma az ősi kultúrákban	4
1.1. Mezopotámia.....	4
1.2. Egyiptom.....	5
1.3. Ázsia	7
1.4. Amerika.....	9
1.5. Európa.....	10
2. A kígyó szimbóluma a Bibliában	14
2.1. Kígyó az Ószövetségben.....	15
2.2. Kígyó az Újszövetségben.....	17
3. A kígyó szimbólumának hatástörténeti vonatkozásai	19
3.1. Ikonográfia.....	19
3.2. Irodalom, képzőművészet	22
3.3. A kígyó szimbóluma mint archetípus	26
Összegzés	27
Bibliográfia.....	28

Bevezetés

- „A kis herceg hosszan szemügyre vette.
– Furcsa jószág vagy, vékony mint az ujjam...
– De bármilyen király ujjánál hatalmasabb – mondta a kígyó.
A kis herceg elmosolyodott.
– Nem mondanám, hogy nagyon hatalmas vagy, hiszen még lábad sincs... utazni se tudsz.
– De nincs az a hajó, amelyik messzebbre bírna vinni, mondta a kígyó.
Azzal, mint egy aranypánt, a kis herceg bokájára tekeredett.
– Akit én megérintek, azt visszaadom a földnek, ahonnet származik- mondta.”¹

Dolgozatomat *A kis hercegből* vett idézettel kezdtem, mert úgy találom, hogy ez a pár mondat megvillant egy darabot abból, amiről a dolgozat további részében szó lesz. Gondolok itt a kígyó szimbólumának ambivalens jelentésekkel bíró alakjára (élet és halál ura), a bölcsesség megtestesítőjére, királyi jelképként való megjelenésére, stb.

Én úgy gondolom, hogy a kígyó szerepe ebben az irodalmi műben pozitívan értelmezhető. Halált hozó, de ezáltal életet is ad (hazajut a kis herceg bolygójára a virágjához). Bölcs állat, és véleményem szerint itt nem ravaszként jelenik meg (ahogyan pl. a kereszténységben ismert), hiszen már a legelején közli a kis herceggel, hogy képes az életét is kioltani...

A kígyó szimbóluma mint dolgozattéma kíváncsiságom eredménye. Érdekelt, hogy miért jelenik meg ez a számomra retteget hulló nem csak a patikák (kehelyre csavarodva), templomok (szentek lába alatt) bejáratánál, hanem még az Alfa Romeo emblémáján is.

Dolgozatom témáját, a kígyó szimbólumát vallástörténeti szempontból vizsgálom: először az ősi, nem keresztény népeknél (Mezopotámia, Egyiptom, Ázsia, Amerika és Európa lakóinál), majd a Bibliában való megjelenésére reflektálok. Ezek után hatástörténeti szempontból is érdekesnek tartottam megnézni, hogyan jelenik meg ez a jelkép az ikonográfiában, a képzőművészet, irodalom területén. Itt a mélylélektan jungi archetípus fogalmára is kitérek pár mondat erejéig. Végezetül egy összegzésben vonom le következtetéseimet a vizsgáltakkal kapcsolatban.

---

¹ SAINT- EXUPÉRY, Antoine de, *A kis herceg*, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1971, 66.

1. A kígyó szimbóluma az ősi kultúrákban

1.1. Mezopotámia

Az **akkád, sumér** teremtésmítoszban **Tiámát** nőtény kígyóként (vagy sárkányként) jelenik meg. Ő a sötétség, a káosz megtestesítője. Minden osztatlan egy, míg Marduk el nem pusztítja őt, megteremtve így az eget és a földet. A *Gilgames*ben olvashatjuk, hogy Marduk „kettévágta Tiamát törzsét, két félre, mint kagylót osztotta; Egyik feléből teremtette a magas égnek kupoláját; Zsilipeket rakott alája, zsilipek mellé őrizőket S megtiltá, hogy a fenti vizeket parancsa nélkül kieresszék.”²

Gilgames az eposz főhőse különböző megpróbáltatások után végre megszerezte „a megifjulás fűvét”. Mialatt a haza vezető úton pihenőt tartott, a kígyó az, aki elrabolja tőle a fűvet, a halhatatlanság zálogát:

„Míg Gilgames prüszkölt, lubickolt, kígyó kúszott oda a fűhöz,

Szimatot kapván illatától; feléje kapott s elragadta.”³

A kígyó itt mint az élet elixír tolvaja, őrzője. Időszakos vedlése miatt máshol is gyakran megjelenik az örök megújulás, újjászületés és halhatatlanság szimbólumaként. Érdekes, hogy ezt úgy is lehet értelmezni, hogy míg ő újra meg újra megfiatalodik, az emberre az öregség és a halál vár.

(Tiamát)

² *Gilgames*, In: RÁKOS Sándor (ford. szerk), *Agyagtáblák üzenete. Ékírásos akkád versek*, Kriterion, Bukarest, 1986, 24.

³ *Gilgames*, Rákos, i. m., 135.

1.2. Egyiptom

Ré napisten ellensége *Aphópisz* kígyó, a sötétség démona. A vizzályt és a pusztítást személyesíti meg. A mitológia szerint a föld mélyében lakik. Amikor Ré éjszaka hajózni akar a föld alatti Níluson, akkor Aphópisz kiissza a folyó összes vizét. A minden éjszaka ismétlődő harcot Ré nyeri meg, s arra kényszeríti a kígyót, hogy a vizet visszahányja a mederbe. A kígyó mint a napisten ellensége több nép mitológiájában is megjelenik. Az afrikai népek hite szerint a szivárványkígyó felszippannt minden vizet, és a nap fia ellen harcol. *Ureusz* pápaszemes őskígyó, a napisten védelmezője (a nap köré tekeredik). Atum ósisten a világ végén Ureusz kígyónak a képében lesz kénytelen visszatérni a káoszba, amelyből keletkezett.

Pozitív, védelmező szerepe miatt *királyi jelvénnnyé* (felségjelvénnnyé) vált, megjelenik a fáraók fej- és melldíszein (akárcsak az indiai népeknél és a főinka címeren).⁴ Ízisz istennő fejdíszén szereplő kobra a királyi bölcsesség, az örök fiatalság, hatalom és a tudás szimbóluma. Varázserővel bírt, mérget és lángokat köpött.⁵ Az *áspiskígyó* Egyiptom hagyományos jelképe volt. A királyi fejdíszben Egyiptom legyőzhetetlenségét hivatott jelképezni, mert marását ember nem élhette túl. Kleopátra áspiskígyóval követte el az öngyilkosságot.⁶

Egy másik kígyó-alakú isten is szerepel az egyiptomi mitológiában: *Renenutet*, aki a betakarított termény védelmezője. Kígyóként vagy kígyófejű nőként ábrázolják. Aratáskor megjelenik és ügyel a gondos betakarításra. Biztosítja az emberek jólétét, boldogságát és segít a gyerekek születésénél is.⁷

(Ureusz, királyi fejdísz)

(Renenutet)

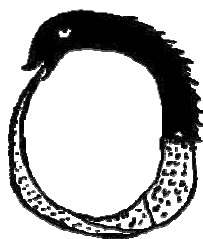
⁴ TOKAREV, Sz. A. (szerk.), *Mitológiai enciklopédia, I. kötet*, Gondolat, Budapest, 1988,145.

⁵ PÁL József - ÚJVÁRI Edit (szerk.), *Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából*, Balassi Kiadó, Budapest, 1997, 259.

⁶ CARR- GOMM, Sarah, *Szimbólumok a művészetben*, Holnap Kiadó, 2001, 147.

⁷ A kígyó, In: <http://www.sulinet.hu/tp/kalendarium/kigyo.htm>, 2006. 10. 28.

A saját farkába harapó **Uroboros** kígyó a kozmikus kígyó legismertebb formája. Az Uroboros körre, kerékre hasonlít: az örökös újjákezdés, állandó megújulás, az élet és halál folytonos körforgásának szimbóluma. A ciklikus időszemlélet szimbolikus kifejezésére is alkalmazták: vedlik és mégis mindig önmaga marad. Mindezek mellett az androgünt és az önmegtermékenyítést is szimbolizálhatja: az egyiptomi Atum ősisetség így hozta világra az első istenpárt.⁸

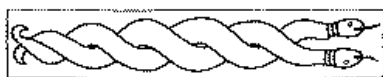
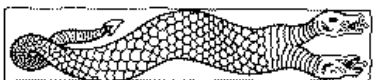

(Uroboros)

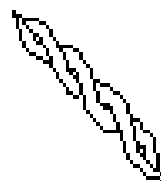

(összetekeredett kígyó)

Az *összetekeredett kígyó* a világ fönntartójaként és az élet forrásaként ismert egyes ősi kultúrákban. Ugyanakkor női szimbólum is lehet, a vulva és az anyaméh jelképe. Az egyiptomi *időkígyó* ábrázolása hasonlít a nanaj kígyókéra.

(nanaj időkígyók)

(egyiptomi időkígyó)

Egyiptomban **Mehenta** kígyó az univerzum hordozója. Nevének jelentése hasonló néphiedelemre utal: „a földet körülvevő”. A kígyó nevét gyakran a „föld” szóból képezték. Ilyen pl. az egyiptomi *szata* szó jelentése: „föld fia” (vagy „föld élete”), etióp *arwē medr*: „a föld állata”, stb. Ezek is a földhöz való szoros hozzátartozását fejezik ki (az alvilág, a „föld alatti világ” szimbóluma).⁹

Afrikában a halhatatlanság jelképe, ezért is királyi jelkép. Ha bemászott az asszony ágyába egy kígyó, nem szabadott megölni, mert halott rokon reinkarnációjának hitték, aki a születendő gyermek hírül adására jött. A föld alatti kincsek őrzői. A délkelet- afrikai ősi sziklafestményeken az óriáskígyók általában az eső és víz jelképei. A hiedelem szerint a

⁸ HOPPÁL Mihály - JANKOVICS Marcell - NAGY András- SZEMADÁM György, *Jelképtár*, Helikon, 1997, 120.

⁹ TOKAREV (szerk.), i. m., 144- 145.

szivárványkígyó felszippant minden vizet, néha a Nap fia ellen harcol. A Viktória- tó vidékén élő afrikai törzsek szerint a víz mélysége a folyókban lakó szent kígyóktól függ.

Egyes népeknél az ikertestvéreket kígyóknak tartották. Így például a nyugat-afrikai dan négerek a fekete kígyóval hozták kapcsolatba az ikreket.¹⁰

1.3. Ázsia

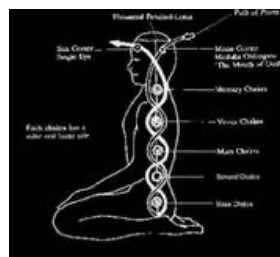
Indiában a kígyót általában varázshatalmú, démoni állatnak tekintették. A *Rig- véda* szerint a teremtés a kígyó legyőzéséhez kapcsolódik. *Vritrát*, a kígyódémont Indra öli meg villámaival, mert az elrabolta a vizeket. A hindu templomok építése előtt szimbolikusan a kígyó lefejezése megismétlődik: a káosz legyőzésének jelképeként. A *Mahábhárata* így ír a kígyóról: „A ránk leselkedő Idő, mely minden életnek végét szegi, mindent leront-emészt.”¹¹

Ananta kígyó a teremtés előtti állapot, az ősóceán jelképe (kozmikus kígyó). Ugyanakkor termékenység- szimbólum is. Rajta pihen Visnu. Visnu attribútuma a kobra, a bölcsesség, tudás jelképeként. Az óindiai *Sesa* kígyó a földet a hátán hordó kígyó. Ő forgatja a világtengelyt.

Kundalini kígyónak nevezik a buddhista és indiai tantrizmusban a jógagyakorlatban felszabaduló kozmikus energiát, az emberi testben a legalsó csakra körül szunnyad. A gyakorlatok célja pedig ennek eljuttatása a legfelső csakrába. Krisna legyőzte *Káliját*, aki nem más, mint a gonoszt megtestesítő kígyó.¹²

(Visnu Anantán)

(Kundalini)

Nágakígyók gyakran emberfejjel vagy egyszerűen csak egy nyitott szájjal, kígyó testtel voltak ábrázolva. Faszellemekek, a vizek, a gyógyítás, a mágia és a kincsek őreiként éltek a

¹⁰ CHEVALIER, Jean – GHEERBRANT, Alain, *Dictionar de simboluri, Vol 3. P-Z*, Ed. Artemis, București, 1969, 308.

¹¹ PÁL József - ÚJVÁRI Edit (szerk.), i. m., 259

¹² U. o.

néphitben. A kígyó forrás- és vízőrző szerepben számos kultúrában megjelenik: pl. Afrika, Dél- Ázsia, Kelet- Ázsia, Ausztrália, Óceánia, Közép- és Dél- Amerika népeinél. A Mahábháratában Agni tűzisten küzd **Taksaka** nágakígyóval, aki a forrásokat, vizeket őrzi. Agni kétszer is felperzseli az erdőt, ahol Taksaka és a többi nágakígyó lakik.

Ábrázolásokban gyakran szembeállítják a madarakkal (legtöbbször a sas és a gólya ellenségeként). A madár a felső, míg a kígyó az alsó világ képviselője. A Világfának a tetején is madár ül, a gyökerére pedig kígyó tekeredik.¹³ (Erre példa még a hindu mitológiában a *Garunda* madár küzdelme a nágakígyókkal.)

Termékenység szimbólumként több kultúrában (afrikai, ázsiai, európai népeknél) is megjelenik. Élt például az európai hagyományban a néphit, hogy az alvó nő szájába mászó kígyó képes őt teherbe ejteni. Indiában, ha egy nő gyereket szeretett volna, magához vett egy kobrát.¹⁴

(nágakígyó)

(szivárványkígyó)

Más ázsiai népeknél főleg forrás- és vízőrző szerepben jelenik meg. Fontos a *szivárványkígyó* alakja. Ez az égi kígyó legősibb kozmikus alakja. Délkelet-, Kelet- és Dél- Ázsia mitológiájában az esők uraként ismert, aki égi vizet iszik. Az esővel való kapcsolatát bizonyítják a különböző esőidéző rítusok, vagy kígyóáldozatok esős évszakokban, és a kígyók, sárkányok felett aratott győzelem után kitörő zivatar, eső, özönvíz.

Termékenységi szimbólumként már az i.e. 6- 4. században ismert; kígyóval díszített edényeket találtak a kis- ázsiai és szíriai kultúrákban. Az ókori Khmer legenda szerint *Kambodzsa* uralkodója az ország jólétéért minden éjjel közöszül az őszanya nágakígyóval.¹⁵

Kínában a sárkány és kígyó alakja nagyon összeforrt. A kínai asztrológiában minden 12. év a kígyó éve. Szerepel egy érdekes ábrázolás is, mikor a kígyónak kettős feje van: fiú

¹³ ELIADE, Mircea, *A samanizmus, Az eksztázis ősi technikái*, Osiris Kiadó, Budapest, 2002, 251.

¹⁴ CHEVALIER– GHEERBRANT, i. m., 308.

¹⁵ TOKAREV (szerk.), i. m., 144- 145.

és lány (Jin és Jang). A mondákban, népmesékben a hálás kígyók gyöngyöt adnak ajándékba.¹⁶

(zodiákus)

(kettős fejjel: Jin és Jang)

Japánban a kígyó a segítő, de romboló viharistennek (Susanoo) a megjelenési formája. A japáni mítoszokban találkozunk szarvakat viselő kígyókkal is. Az **iráni** mitológiában a napisten ellensége a **Daháka** kígyó, a Gonosz megtestesítőjének tartották. A sötétség és a hazugság jelképévé vált.¹⁷

1.4. Amerika

Az amerikai ősi kozmogonikus mítoszokban a kígyó választja külön az eget és a földet. **Mexikóban** tisztelet övezte a *tollaskígyót*, *sárkánykígyót*. Az amerikai **indiánok** hitében esőhozó hatalma van, az erő kifejezője, a háború isteneinek kígyó alakú dárdájuk volt. Ő az örökkévalóság jelképe és a halál hírnökeként ismert. Az **aztékok** mint az „élet mesterét” tisztelték **Quetzalkoatl**-t, a tollaskígyót. Fehér Istennek is szólították. Ő a kultúra létrehozója, a világ teremtője. Úgy gondolom, hogy éppen teremtő volta miatt válhatott az örökkévalóság és halhatatlanság jelképévé. A monda szerint az emberiség az ő véreből született (az alvilágból felhozta a az előző világok embereinek csontjait és saját vérét kente rájuk). Koatlíkue Földanyának kígyószoknyája van. Lunáris szimbólum.

(Quetzalkoatl)

(Kukulcan)

¹⁶ BIEDERMANN, Hans, *Szimbólum-lexikon*, Corvina, 1996, 209-210.

¹⁷ PÁL József - ÚJVÁRI Edit (szerk.), i. m., 259- 260.

Kukulkan a **maják** tollakkal borított kígyó-istene. Alakjában egyesülnek a Quetzalcoatlról szóló ősi hiedelmek és a felhőkígyóhoz (Miskoatl) kapcsolódó kultuszok.¹⁸ A szárnyas kígyók, repülő sárkányok mind egyfajta felemelkedés szimbólumként is értelmezhetők. Úgy gondolom, hogy ezért is ruházzák fel őket több kultúrában is a világok (alvilág, emberek világa) közötti kapcsolatteremtés képességével (kígyók mint közvetítők pl. a halottak birodalmával).

1.5. Európa

A **görög és római mitológiában** a kígyó alakja ambivalens. Gyógyító és életadó, de ugyanakkor a halál, alvilág megtestesítőjeként is megjelenik. Eredetileg pozitív jelentése volt nemző- teremtő szerepkörben. A **pelaszg** (Görögország őslakói) teremtésmítoszban **Ophiön** kígyó és Eurünomé nászából keletkezik a világ.¹⁹

Gyógyító erőt tulajdonítottak neki. A római mitológiában a **cadeuszt** (bot köré tekeredő két kígyó) Apollón adta Mercuriusnak (gr. Hermész). Ma is az orvosi hivatás, a gyógyászat jelképe. (Ennek egy másik oka az, hogy a kígyó mérget kezdtek óta gyógyszerként használták az orvoslásban.) Értelmezhető a kígyóméreg úgy is mint egyfajta életelixír. A kehelyből kifele kúszó kígyó ugyancsak a gyógyászat jelképévé válik. Ez a szimbólum jelenik meg ma is a gyógyszertárak kirakatán. A római gyógyfürdőket a kígyó szimbólumával jelölték. *Aszklépiosznak*, az orvoslás istenének attribútuma.²⁰ Aszklépiosz a hiedelem szerint úgy fedezte fel az orvoslást, hogy látott egy kígyót, amint füvet hoz társának, hogy újjáélessze azt. Aszklépioszt Zeusz megbüntette „mert gyógyító művészetével visszahozta az embereket a halálból”.²¹

---

¹⁸ PÁL József - ÚJVÁRI Edit (szerk.), i. m., 260- 261.

¹⁹ HOPPÁL - JANKOVICS - NAGY- SZEMADÁM, i.m., 120.

²⁰TOKAREV (szerk.), i. m.,145.

²¹ TRENCSENYI- WALDAPFEL Imre, Görög regék, Kriterion, Bukarest, 1990, 64.

(Aszklépiosz botja)

Rejtőzködő életmódja, téli álma, halálos mérge miatt több népnél is a halál és az alvilág szimbólumává vált. A görögöknél *Minosznak*, az alvilág bírójának kígyó farka van. Kígyó okozta *Laokoón* és *Eüridiké* halálát. A mítoszban Apollón fia, Arisztaiosz kergeti Eurüdikét. „Futott előle Eurüdiké, és futtában nem látta a mérges kígyót a magas fű között, ez megmarta, és a kígyómarás halálát okozta.”²²

A görög mitológiában *Laokoón* Apollón trójai papja, akinek gyanús a görögök ajándék lova. Figyelmezteti a trójaiakat, hogy csapda lehet a dologban. Athéné ezért megbünteti. Amikor reggel a tenger partján bika-áldozatot mutat be Poszeidonnak, két kígyót küld Laokoónra: „Vérvörös tarajuk a víz fölé emelkedett, verdeső farkuk nyomán zúgtak a tajtékos habok, s miközben a parthoz közeledtek, vérben forgó szemük lángolt, és kinyújtott fullánkjuk ijesztően sziszegett.” Laokoón előbb a fiait (Antiphatészt és Thümbraioszt) próbálja menteni a kígyóktól. „De Laokoón számára nem volt menekülés: már kiszenvedett, mikor a két kígyó felkúszva a fellegvárba, Pallas Athéné szentélyébe, eltűnt az istennő pajzsa alatt.”²³

---

²² U.ö., 331.

²³ U. ö., 261.

(Laokoón)

(Athéné)

Apollónnak, a jóslás istenének is attribútuma. *Kasszandra* és *Melampus* fülét kígyók nyalják tisztára, ez avatja jóssá őket. Melampus ezután lesz képes megérteni a madarak nyelvét. Apollón temploma kígyók által van megtisztítva (katarzis).²⁴

Az alvilág megtettesítőjeként leginkább a halál képével asszociálják. Negatívan jelenik meg *Medusza* gorgó és a kígyófejű *Erinnüszök* ábrázolásánál.

Zeusz alakjához többször is kapcsolódik. A főisten harcol *Tüphónnal* („a száz fejből tüzet okádó Tüphón”²⁵). Máskor meg kígyó alakot ölt, hogy Perszephonéval közösülhessen. Ilyen értelemben fallikus jelképként is megjelenik a görögöknél, rómaiaknál. A **római** hagyomány szerint a nőknek az ősök génusza kígyóalakban jelzi előre, hogy gyermekük lesz. Ilyen történetek maradtak fel Afrikai Scipio, Nagy Sándor és Augustus (anyjának álmában megjelent egy kígyó Apolló templomában) születésével kapcsolatban, de apokrif iratban az angyali üdvözlésnek is van egy hasonló változata (erről később).²⁶

A **görög** mitológiában is megjelenik a fa őrzőjeként (mint a már említett indiai nágakígyók, vagy az Édenkertben is). Kígyó őrzi például a Heszperiszek almáit, a fán lógó aranygyapjút.

A görög mitológiában találkozunk a *kígyóember* alakjával: *Ekhión* sárkányfogból nőtt kígyóember és *Erekhtheus*.²⁷

²⁴ CHEVALIER – GHEERBRANT, i. m., 308.

²⁵ TRENCSENYI- WALDAPFEL, i. m., 151.

²⁶ HOPPÁL - JANKOVICS - NAGY- SZEMADÁM, i.m., 120.

²⁷ TRENCSENYI- WALDAPFEL, i. m.,381,

Tébában hitték, hogy a királyok és a királynők kígyóvá változnak haláluk után. Véleményem szerint Görögországban is élnie kellett ennek a hiedelemnek (ti. hogy az emberek a másvilágra kerülve kígyóvá változnak), mivel szokás volt edényekben tejet hordani a holtak számára a temetőkbe. A sírokon feltámadásra és halhatatlanságra utal. A rómaiaknál később összekapcsolódik Janusz (az újév istene) alakjával mint az örökkévalóság jelképe.²⁸

A **keltáknál** a szarvaskígyó a termékenység szimbóluma. Náluk is a gyógyítás szerepkörében jelenik meg, gyógyvizek, gyógykútak környékén él.

A druidák által használt kör motívum az ember legelsőként használt szimbólumai közül való. A végtelen vagy a tökéletesség jelképe és az önmagába visszatérő kígyó motívuma. Az égitegek alakja és tökéletessége miatt égjelkép. Mozgásjel is folyamatosságot fejez ki.²⁹

(druidák köre)

(világtozás)

A világ teremtését több népnél is a világtozás szétrepedéséből eredeztetik (így pl. Indiában, Egyiptomban, stb.). A kelta mitológiában kígyótozásból keletkezett a világ.³⁰

Az **északi népeknél** is, mint minden más kultúrában, ahol a sámánizmus jelen volt, a sámán öltözetének szimbolikája összetett: a környező profán tértől eltérő vallási mikrokozmoszt képviseli. A *sámán öltözékén* megjelent a kígyó alakja: az északi tunguzoknál a köpeny hátán egy méter hosszú és 10 centi széles kulinnak (kígyónak) nevezett szalagok lógtak. Úgy tartották, hogy ez a sámánnak az alvilágjárásánál van segítségére. Az altaji sámánnak a csukjájára varrtak ugyancsak kígyót jelképező szalagokat. A kígyók itt két szemmel, nyitott szájjal, villás farkokkal voltak ábrázolva.³¹

²⁸ CHEVALIER – GHEERBRANT, i. m., 307.

²⁹ PÁL József - ÚJVÁRI Edit (szerk.), i. m., 260.

³⁰ TÁNCZOS Vilmos, *Folklórszimbólumok*, KJNT- BBTE, Kolozsvár, 2006, 199.

³¹ ELIADE, i. m., 144- 149.

A skandináv *Jörmungand*, Midgard kígyója az óceánban él és körül öleli az egész földet. A világvége előtt Tór isten győzi le. Az Edda- dalok megemlítik a világfa gyökerét rágó *Nidhogg* kígyót (kártékony, romboló szerep).³²

Magyar vonatkozásban fontos megemlítenünk a *sárkánykígyót*, ami a garabonciás háttaslovaként volt ismert. Vihardémon. Gyakran jelenik meg a népmesékben, mint a kútból feljáró, és embereket elraboló sárkány. A vizet őrzi, áldozatot vár cserébe a vízért: pl. „nem ad vizet, minden kantáért egy királylányt kell adni.”³³ Kígyó alakjában ritkábban találkozunk vele. A *mesékben* általában a föld mélyén lakik. Az elvarázsolt mesehősnek büntetésként gyakran kígyóbőrben kell élnie.

Nálunk is ismert a kígyó alakja szájában az életelixírt jelentő fűvel, amivel kettőbe vágott társát akarja feltámasztani (l. fenn Gilgames, Aszklépiosz): „szájában az élő- haló fű”.³⁴

A magyarok hiedelemvilágában találkozunk a *koronás kígyó* alakjával, amit tejjel táplálnak. Általában fehér színű, de lehet zöld, fekete, szürke is. Házi kígyóként az ősök áldását közvetíti. Ha agyonütik, szerencsétlenség (leginkább halál) éri a házat.³⁵ Sírkereszteken való ábrázolása a halhatatlanságot és a feltámadásba vetett hitet jelenti.

2. A kígyó szimbóluma a Bibliában

Mint tudjuk, a Szentírás olvasásánál, értelmezésénél, nem szabad megfeledkeznünk a korról, amelyben az íródott. Tekintettel kell legyünk az akkori társadalmi helyzetre, a különböző szerzők státuszára, a tudomány (ha beszélhetünk egyáltalán tudományról) akkori fejlettségére, stb. A kígyó szimbólumának vizsgálásánál is fontosnak tartom megemlíteni, hogy nem szabad figyelmen kívül hagyni a korabeli kulturális, társadalmi helyzetet, amelyben ezek a szövegek megszülettek. A kultúrák egymásra hatása (népvándorlás, babiloni-, egyiptomi fogság, stb.) és a továbbiakban (3.3.) tárgyalt jungi

---

³² PÁL József - ÚJVÁRI Edit (szerk.), i. m., 260.

³³ FÁBIÁN Imre, *Zöldike királyfi*, Kolozsvár, 1989, 22.

³⁴ NAGY OLGA, *A vasfogú farkas*, Bukarest, 1987, 124.

³⁵ DOPPELFELD, Basilius OSB, *Szimbólumok III., Ember és állat*, Bencés Kiadó és Terjesztő Kft., Pannonhalma, 1998, 67-68.

archetípus- elmélet adhat magyarázatot a kígyó ábrázolások hasonlóságára, a jelentésbeli egyezésekre.

Nem lehet azonban nem észre venni az eltérést, hogy míg a már említett korabeli népeknél a kígyó szimbólumának pozitív és negatív jelentése egyaránt megvolt, a zsidó, majd keresztény hagyományban már egyre inkább a negatív lesz a domináns (pl. bölcsesség helyett ravaszság).

A kígyó szóra a héber Bibliában kilenc különböző kifejezést találunk. Ezek közül a leggyakoribb a nahas.³⁶ A Biblia első és utolsó könyvében is megjelenik. Negatív értelemben mindkétszer: „ravaszabb volt, mint a föld minden állata, amelyet az Úr Isten alkotott.” (Ter 3, 1); „Ekkor letaszították a nagy sárkányt, az őskígyót, akit ördögnek és sárkánynak hívnak, aki elcsábítja az egész világot.” (Jel 12, 9) Nézzük külön- külön!

2.1. Kígyó az Ószövetségben

A kígyót ott találjuk már az *Édenkertben*: „ravaszabb volt, mint a föld minden állata, amelyet az Úr Isten alkotott.” (Ter 3,1). Fontos észrevennünk, hogy míg a környező népeknél a teremtéstörténetben a kígyó, mint teremtő istenség jelenik meg (pl. a sumér Tiamát), a Genézisben az Isten teremtményeként van jelen. Érdekes az is, hogy a bibliai teremtéstörténetben teremtmény az, ami elidegeníti az embert az Istentől. Más népeknél erre kevés példát találunk.³⁷

A mítoszokban az ember bár maga dönt, döntésében befolyásolhatják különböző ember alatti és ember feletti (transzcendens) figurák. A Teremtés könyvében a kígyó a természet dinamikáját képviseli, ami körül veszi az embert. De a kígyónak önmagában véve nincs ereje.³⁸ Bizalmatlanságot ültet Éva fülébe az Istennel szemben. Ő a kísértő. Itt még nem egyenlő a Sátánnal (később, csak a Bölcsesség könyvében azonosítják vele). Hazug ígéreteivel elhiteti, hogy olyanok lehetnek, mint az Isten (Ter 3,1-5). Éva eszik a gyümölcsből, mert a rosszat jónak tünteti fel előtte a kígyó. Mivel hisznek neki, elveszítik a paradicsomi boldogságot.

³⁶ HAAG, Herbert, *Bibliai Lexikon*, Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 1989, 978.

³⁷ BRANDSCHEIDT, Renate, *Schlange II.*, In: KASPER, Walter (szerk.), *Lexikon für Theologie und Kirche. Neunter Band.* Herder, Freiburg, 2000, 153.

³⁸ TILLICH, Paul, *Rendszerezés teológia*, Osiris, Budapest, 2002, 268.

(bűnbeesés, pécsi sírbolt)

(női fejfel)

A kígyót pedig megátkozza az Úr: „Ekkor az Úr Isten így szólt a kígyóhoz: »Mivel ezt tetted, légy átkozott minden állat és földi vad között; a hasadon járhaj, és port egyél életed valamennyi napján! Ellenségeskedést vetek közéd és az asszony közé, ivadékod és az ő ivadéka közé: Ő széttiporja fejedet, te pedig a sarkát mardosod.«” (Ter 3,14-15).³⁹

Kánaánban *Baalnak* és termékenységi kultuszának szimbóluma. A zsidó- keresztény hagyományban is később fallikus jelkép: az ördögöt és démonjait gyakran ábrázolták kígyószerű nemi szervvel.⁴⁰

„Nyelvüket élesítik, mint a kígyók, vipera mérge van a nyelvük alatt.” – írja a 140. zsoltár 4. verse. Itt a rágalmazó beszédre történik utalás. Veszedelem és álnokság jelképeként jelenik meg a Sir 21,2-ben („Fuss a büntől, mint a kígyó színétől, mert ha közel mésh hozzá, hatalmába kerít.”), a gonoszokat áspishoz hasonlítja a Zsolt 58, 5. A kígyó mint *Isten büntetése* a Jer 8, 17 („Mert íme, én áspiskígyókat küldök rátok, melyeket nem lehet bűvölni, és megmarnak titeket- mondja az Úr.”), a Sir 12, 13 és az Iz 30, 6-ban (tüzes kígyók). A régi ikonográfiában a szeráfok szárnyal és kígyótesttel is voltak ábrázolva (Iz 6,2). A kígyó *saraph*, többes számban *seraphim* (szeráfok).⁴¹

A kígyóhoz hasonlít, aki méltó a *megvetésre*: „Nyalják majd a port, mint a kígyók, mint a föld csúszó- mászóí...” (Mik 7,17) *Tisztátalan*, mint minden csúszómászó állat (Lev 11,43). Megtestesíti a kísértőt, akitől félnünk kell, ő maga a *Sátán* (Bölcs 2,23). *Eszkatológikus motívumként* megjelenik az idők végén is: „Azon a napon majd meglátogatja az Úr kemény, nagy és erős kardjával a *Leviatánt*, a gyors kígyót, a Leviatánt, a tekergő kígyót.” (Iz 27,1). Jelzi a messiási időket, a biztonságot, amikor a csecsemő a vipera fészkenél játszhat (Iz 11,8; Iz 65, 25). Leviatán az óriási 7 fejű tengeri kígyó

³⁹ *Szentírás*, Szent Jeromos Bibliatársulat, Budapest, 1997, 12.

⁴⁰ HAAG, i. m., 979.

⁴¹ COCAGNAC, Maurice, *Simbolurile biblice, Lexic teologic*, Humanitas, București, é. n., 184.

Izraelben, Fóníciában az istentelenség, a rossz megtestesítője (Jób 3,8; Zsolt 74,13; Iz 21,1).⁴²

Mózes botjának (Kiv 4, 2-4) majd az egyiptomi fáraó előtt Áron botjának kígyóvá változása (Kiv 7, 8-13) az isteni jelenlét bizonyítását szolgálja. Bár sikerül a fáraó varázslóinak is a botok átváltoztatása, az Ároné erősebbnek bizonyul, elnyeli a többi kígyót (Kiv 7, 12).

Amikor a pusztai vándorlás során a nép elégedetlenkedni kezd Mózes és az Úr ellen, Isten mérges kígyókat küld büntetésként a népre (Szám 21, 4-6). Utána felállítat egy oszlopot, rajta egy *rézkígyóval*: aki erre feltekint, *meggyógyul* a kígyómarásból. A rézkígyó így az *élet* szimbólumává válik, és Isten szeretetének is a jelképe.⁴³ Aszklépiosz kígyóbotjára emlékeztet, és a régi sumér botra, amelyre két kígyó tekeredik. A rézkígyó (héb. nehustan) valószínűleg a salamoni templomban is ott állt. Illatáldozattal tiszteletben részesítették. Hiszkija király összetörette (2 Kir 18, 4). A megfeszített Megváltó előképe (Jn 3, 14- 15).

(rézkígyó)

2.2. Kígyó az Újszövetségben

Az Ószövetséghez hasonlóan, mint az Isten ellensége jelenik meg. Itt is jelen van, mint az álnokság szimbóluma Mt 3,7 („Viperák fajzata!”), Mt 23, 33 („Kígyók, viperák fajzata! Hogy is kerülhetnétek el a kárhozat büntetését.”); az ember ellensége („Íme, hatalmat adtam nektek, hogy kígyókon és skorpiókon járjatok, s minden ellenséges hatalmon, és semmi sem fog ártani nektek.” Lk 10, 19) és a halál (Lk 11,11) jelképe.

⁴² HAAG, i. m., 979.

⁴³ DÁVID Katalin, *A teremtett világ misztériuma, Bibliai jelképek kézikönyve*, SZIT, Budapest, 2002, 134.

János evangéliumában a rézkígyó előképként van értelmezve: „Ahogyan Mózes felemelte a kígyót a pusztában, úgy kell majd az Emberfiának is fölemeltetnie, hogy mindannak, aki hisz, örök élete legyen őbenne.” (Jn 3, 14-15) A kígyó felemelése Jézus keresztre emeléséhez hasonló.

Pozitív jelentéstartalommal bír, amikor Jézus így tanít: “Legyetek tehát okosak, mint a kígyók...” (Mt 10,16).

A *Jelenések könyvében* a végidőben is a legyőzött Gonoszként jelenik meg. Átveszi a Bölcsesség könyvének azonosítását: a kígyó a Sátánnal, az ördöggel egyenlő.

Az asszony és a sárkány (Jel 12, 1-6) részben az asszonyt Máriával, az új Évával azonosítják, de lehet Izrael megszemélyesítője is. A „nagy tűzvörös sárkány, amelynek hét feje és tíz szarva volt és a hét fején hét királyi korona” (Jel 12, 3). A tíz szarv a Dán 7,7-ből származik. Sárkány vagy tengeri kígyó a káosz ősi jelképe a kánaáni, babiloni mitológiában. Azonos a Ter 3 kígyójával (az öskígyó).⁴⁴ A tűz színe a perzsa, egyiptomi sárkánynak volt a jelképe. A környező népek kultúrkörében ismert, elterjedt a hétfejű sárkány alakja.⁴⁵

„A farka lesöpörte az ég csillagainak harmadrészét, és a földre sodorta őket. A sárkány a vajúdó asszony elé állt, hogy amint megszüli, elnyelje a fiát.” (Jel 12, 4)

A csillagok leverése az emberek bukását jelképezi.⁴⁶ Gondoljunk csak a néphiedelemre, miszerint minden hullócsillag valakinek a halálát jelenti (mindenkinek van egy az égen).

A görögöknél is a csillagokra támad a fellázadt vadállat. A szentíró forrásként görög hagyományt használhatott: a mitológiában a Zeusz gyermekét hordozó Létót Püthon sárkány üldözi. Meg akarja ölni a még magzat Apollónt. Nem sikerül neki. Hasonló az egyiptomi Isida története. Rá Seth- Tifon támad, hogy megölje a gyermekét, Orot.⁴⁷

---

⁴⁴ COLLINS, Adela Yarbro, *Jelenések könyve*, In: BROWN, R. E. – FIZTMYER, J. A. – MURPHY, R. E. (szerk.), *Jeromos Bibliakommentár II. Az Újszövetség könyveinek magyarázata*, Szent Jeromos Katolikus Bibliatársaság, Budapest, 2003, 648.

⁴⁵ TAKÁCS, i. m., 264- 265.

⁴⁶ TAKÁCS, i. m., 267.

⁴⁷ AGOURIDIS, Savoas, *Comentariu la Apocalipsă*, trad. COMAN Constantin, Ed. Bizantină, București, 1997, 233- 237.

A gyermek a kis Jézust jelképezheti, a sárkány (sárkánykígyó) így a kereszténység ellenségeként is értelmezhető.⁴⁸ Egyes vélemények szerint itt az isteni gyermeket elpusztítani akaró állat konkrétan a keresztényeket üldöző zsidóság jelképe.⁴⁹

A sárkány bukása a Jel 12, 7- 12- ben. Mihály arkangyal és angyalai legyőzik. „Ekkor letaszították a nagy sárkányt, az öskígyót, akit ördögnek és sátánnak hívnak, aki elcsábítja az egész világot.” (Jel 12, 9). A sárkány bukása Lucifer és angyalai bukására emlékeztet. Az égen legyőzik, de a földön Isten népe ellen fordul: „Jaj a földnek és a tengernek, mert hozzátok szállt le az ördög nagy haraggal, s tudja, hogy kevés ideje van.” (12, 12) Ő az aki, képes megkísérteni az embert. Azonosítja a paradicsombeli kígyóval, majd a sátánnal. A földön még hatalma van, de nem sokáig.

3. A kígyó szimbólumának hatástörténeti vonatkozásai

A kígyó szimbólumának hatástörténeti megközelítése egy újabb dolgozati téma lehetne. Kétségtelen, hogy több ezer képzőművészeti és irodalmi alkotás dolgozta fel a kígyóval kapcsolatos mítoszokat, hiedelmeket és jelent meg ezeknek több száz sajátos értelmezése. Dolgozatomban szubjektíven válogatva ezekből, csak néhányat említek meg.

3.1. Ikonográfia

A keresztény ikonográfiában leggyakrabban a paradicsombeli *tudás fájára tekeredve* ábrázolják. A bűnbeesésre emlékeztet. A kísértőt jelképezi. Ember vagy *női fejjel*, kígyó testtel való ábrázolása is megszokott. Ez utóbbi Évának a kísértői szerepét emeli ki, ő Ádámmal etette meg a tiltott gyümölcsöt.⁵⁰ A tudás fájára tekeredő kígyót, mint az emberre halált hozó bűnt Krisztus szarvas vagy sas alakban pusztítja el.

---

⁴⁸ STÖGER, A. (komm.), *Das Neue Testament. Kommentierte Ausgabe*, Österreichisches Katholisches Bibelwerk, Klosterneuburg, 1981, 562.

⁴⁹ TAKÁCS Gyula, *A Jelenések könyve. Egzegézis*, Paulus Hungarus- Kairosz, 2000, 261.

⁵⁰ STORK, Hans- Walter, *Schlange III.*, In: KASPER, Walter (Hrsg.), *Lexikon für Theologie und Kirche. Neunter Band. San bis Thomas*, Herder, Freiburg, 2000, 154.

(A bűnbeesés – Hugo van der Goes)

Madárral való harca a kígyónak gyakran ábrázolt (sással, gólyával). A madár a „fenti”, égi világot jelképezi, a kígyó az alvilág, halál, a „lenti” megjelenítője (l. fenn a hindu Garunda madár). Vedlése miatt a pávához és fönixhez hasonlóan, a *halhatatlanság* jelképévé is vált.⁵¹

A *Szűz Mária lába alatt* ábrázolt kígyó a legyőzött csábítót, az eredendő bűnt jelképezi, ez egyben utalás is a szeplőtlen fogantatásra. Gyakran a földgolyót körbevevő kígyóként jelenik meg. Ezen állva ábrázolják Szűz Máriát, de rajta kívül más szenteket is.

A kehelyből kiemelkedő kígyó *János evangélistának* az attribútuma (azon a legendán alapul, hogy mérget ivott, de nem ártott neki).⁵² Több szent attribútumaként is megjelenik: pl. Szt. Amadeus, Szt. Patrik (Írország térítője), Szt. Fülöp, Szt. Krisztina.⁵³

(Kvár., Ferences és Szt. Mihály templom)

A négy sarkalatos erény közül az *okosság* (prudentia) szimbóluma. A bizánci papok és kopt püspökök botját a bölcsesség jelképeként díszíti kígyó (Mt 10, 16).

Sírköveken a halhatatlanságba vetett hit et jelenti, az örök élet jelképe, akárcsak a görög- római hitvilágban. A *keresztre tekeredve* még inkább kifejezi a halál feletti

⁵¹ PÁL József - ÚJVÁRI Edit (szerk.), i. m., 261.

⁵² CARR- GOMM, i. m., 147.

⁵³ STORK, Hans- Walter, In: KASPER, Walter (Hrsg.), i. m., 154.

győzelmet, a feltámadást. A kettő együtt egyszerre emlékeztet a gyógyulást hozó rézkígyóra és az életadó keresztfájára.

A *gnoszticizmusban* ambivalens jelentéseket hordoz: egyrészt a sötétség, bűnös állapot jelképe, másrészt mint a bölcsesség, az isteni gnózis szerzője is.

A hét szabad művészet közül a *dialektika* attribútuma lehet virágzó ág mellett.

Az *alkímiában* a saját farkába harapó kígyó a körforgást jelképezi, a körön áthaladó kígyó pedig az alkímiai fúzió jele. A botra tekeredő kígyó a feloldás és a megkötés elvét (elpárolgó higany rögzítését és az életerő leigázását) fejezi ki.⁵⁴

Két fejben végződő *félkörként* az égboltot (kígyófonat szegélyezi Athéné égiszét), a szivárványt, a Tejutat is jelképezheti.⁵⁵

A *gyógyászat* jelképeként egyrészt a görög Aszklepiosz gyógyító kígyójára (botra tekeredő kígyó) utal, másrészt a kígyóméregnek orvosságként (életelixír) való alkalmazására.

(gyógyászat)

Az *Alfa Romeo* emblémáján halványkék háttéren jelenik meg a Visconti kígyó, mellette vörös kereszt fehér alapon.

(Alfa Romeo)

⁵⁴ PÁL József - ÚJVÁRI Edit (szerk.), i. m., 261.

⁵⁵ HOPPÁL - JANKOVICS - NAGY - SZEMADÁM, i.m., 120.

3.2. Irodalom, képzőművészet

A **Physiologus** a kígyó vedlését pozitív jelképként alkalmazza: nekünk is így kell levetnünk a „bűnök ruháit” magunkról.⁵⁶

Cesare Ripa *Iconologia*ában a hálátlanság, harag, gyalázás, csalárdság, eretnokség, az erő, örökkévalóság allegorikus megjelenítésére ajánlja. A kígyót kezében tartó gyermekkel ábrázolja a Génuszt.⁵⁷

Madács Imre *Az ember tragédiájában*, nem a kígyó, hanem a bukott angyal, Lucifer az, aki megkísérti az első emberpárt. Őt is szokták kígyófarokkal ábrázolni (pl. Hugo von der Goes: *Bűnbeesés* c. festménye). Így szól a tiltott fák gyümölcseiről:

„Tudsz, mint az Isten, azt ha élvezed,
Ettől örök ifjú marad kecsed.” (2. szín)⁵⁸

Az *uroborost* **Gaston Bachelard** az élő örökkévalóság jelképének tekinti, mert szerinte a farka az élet és a halál dialektológikus összefüggését fejezi ki: mindig új élet származik a halálból és halál az életből.⁵⁹

Ennek a kígyónak az említésére bukkantam rá a napokban **Nikosz Kazantzakis *Zorbász, a görög*** című regényében is: „A titokzatos kígyó, amely önnön farkába harap, összetekeredett: a föld megszüli és megeszi a gyermekeit, ismét megszüli, ismét benyeli. Tökéletes kör.”⁶⁰ Itt is mint a világmindenséget fenntartó örök körforgás jelképe jelenik meg.

József Attila írja 1937-ben a ***Flóra 5.*** versében (***Megméressél!***):

„Ő a mezőn a harmatosság, / kétes létben a bizonyosság,
lábai kígyóim tapossák, / gondjaim mosolyai mossák.”⁶¹

A bűnt, kísértést legyőző Szűz Mária képe, aki a kígyóra tapos (l. ikonográfia).

Müller Pétert az 1956-ban átesett halálélménye készítette a ***Kígyó és kereszt*** című spirituális mű megírására. A könyvben keverednek különböző keresztény, keleti és

⁵⁶ STORK, Hans- Walter, In: KASPER, Walter (Hrsg.), i. m., 154.

⁵⁷ PÁL József - ÚJVÁRI Edit (szerk.), i. m., 261- 262.

⁵⁸ MADÁCH Imre, *Az ember tragédiája*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982, 18.

⁵⁹ TÁNCZOS, i. m., 241.

⁶⁰ KAZANTZAKISZ, Nikosz, *Zorbász, a görög*, Kriterion, Bukarest, 1971, 177.

⁶¹ JÓZSEF Attila, *Összes versei*, Osiris Kiadó, Budapest, 2005, 482.

okkultista tanítások: szó van benne Istenről, sorsról, tudattalanról, szellemvilágról, stb.

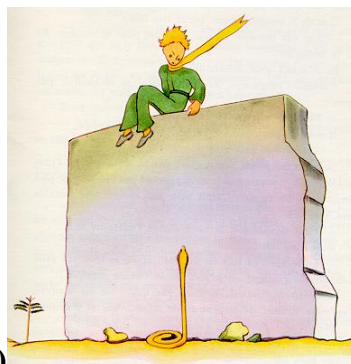

(a címben az örök élet, halhatatlanság szimbóluma)

A bevezetőben is mottóként idézett **Saint-Exupéry** műve egyike a számomra legkedvesebb könyveknek. *A kis herceg* földi útja a kígyóval való találkozással kezdődik és azzal is végződik. Ő az akivel legelőbb találkozik, és akitől információkat kap az emberekkel kapcsolatban. Szűkszavú, de bölcs állatnak tűnik: „ – Ez itt a sivatag. A sivatagban nincs senki. De a Föld nagy - mondta a kígyó.”⁶² Majd, amikor a kis herceg az emberekről érdeklődik, mert egyedül érzi magát, a kígyó ezt válaszolja: „ – Nincs kevésbé egyedül az emberek közt sem.”⁶³ Kezdetben a kis herceg nem fél tőle (a kígyó rátekeredik a lábára), de a történet végére már távolságot tart (falra mászva beszél vele, majd elküldi: „ – Most pedig menj el- mondta a kis herceg. - Le akarok jönni innét!”⁶⁴). Megérti, hogy hatalma van az életét elvenni bármelyik pillanatban. A kígyó nem bántja, mert tisztának találja a kis herceget, de már az első találkozásakor felajánlja, hogy segít neki visszajutni a bolygójára, a virágjához. Egy év elteltével, a földi útja végén a kis herceg megkeresi a sárga kígyót, és elfogadja a kezdetben tett ajánlatot. A kígyó mérge az, ami visszasegíti őt a szeretett virághoz...

(Kezdetben)

(Végül)

⁶² SAINT- EXUPÉRY, i. m., 64.

⁶³ U. ö., 66.

⁶⁴ U. ö., 90.

Mel Gibson filmjének (2004), a *Passiónak* indító jelenetében is megjelenik a kígyó. Köd van, sötét. Jézus egyedül imádkozik, vért izzad. Szólítja az Atyát, de mintha meghallgatatlan lenne minden szava. Közben megjelenik a kísértő Gonosz, aki azt állítja, hogy lehetetlen megmentenie az emberiséget, hogy is gondolta, hogy *egy ember* képes erre? Beszéde közben elindul tőle egy fehér kígyó. Jézus felé kúszik...A zene is egyre feszültebb, már az az érzésünk, hogy a Gonosz győzedelmeskedik, Jézus tehetetlen, a kígyó is már a lábainál... De váratlanul *rátapos a kígyó fejére*. Ezzel szimbolizálva a kísértés és a Gonosz feletti győzelmét (itt ismét vele van azonosítva a kígyó).

(jelenet a filmből)

A legtöbb képzőművészeti alkotás, amelyen megjelenik a kígyó mint szimbólum, a görög- római mitológiából és a Biblia könyveiből merített forrásként. Íme, néhány példa:

F. J. Bosio

Bernini: Medusa

L.M. Petitot

Baranyai Márta: Szivárványkígyó

(Dürer rézmetszete)

Hubert van Eyck: János evangélista

3.3. A kígyó szimbóluma mint archetípus

Carl Gustav Jung (1875- 1961) Freud után a mélylélektan egyik legnevesebb alakja. Munkatársa, *John Freeman* úgy beszél róla, mint aki az eddigi idők egyik legnagyobb orvosa, és a jelen idők (értsd. 20. század) egyik legnagyobb gondolkodója.⁶⁵ Jung nevéhez fűződik a *kollektív tudattalan* fogalmának bevezetése. Szerinte a vallások és hiedelmek a kollektív tudattalan fejleményei. Az emberiség kollektív tudattalanjában jelenlevő képeket *archetípusoknak*, *ősképeknek* nevezi. Az archetípusok Jung szerint az emberiség ősi tapasztalatainak lenyomatai a lelkünkben, álmainkban, fantáziánkban és a művészeti, irodalmi alkotásokban fejeződnek ki. Nem tudjuk, hogy valójában mi a kollektív tudattalan, de azt igen, hogy jelentéssel bíró szimbólumokat hoz létre.⁶⁶

Kiemeli a szimbólum és a jel közötti különbséget. Példaként a következő történetet hozza: Egy indián hazatérve Angliából, azt terjeszti társai között, hogy az angolok állatimádók. Úgy jut erre a téves következtetésre, hogy látva a templomban a bika, oroszlán, sas szobrokat nem tudja, hogy a keresztény kultúrában azok szimbólumok: az evangélisták jelképei.⁶⁷

Ezek a szimbolikus képek genetikusan öröklődnek, nem kultúrafüggők, egyetemesek, mivel a képzelet alapvető irányultságai mindenhol azonosak. Az ábrázolások részletekben változhatnak, de az alapirányultság ugyanaz marad. A káosz is ilyen ősképek (pl. a sárkány mint az őskáosz megtestesítője). Ez az ősi lényeg, ebből születik a rend, nyugalom, biztonság. Ugyanúgy archetípus a káossal való harc is (pl. Egyiptomban Aphópisz kígyóval, a sötétség, káosz megtestesítőjével harcol a Ré napisten), a fény (a kígyó megjelenik szoláris szimbólumként is- a nap sugarait ábrázolja), az élet (vedlése) és a halál (méreg), stb.

A kígyó mint egyetemes szimbólum például az elnyelés és a megújulás, újjászületés képzeletköréhez egyaránt kapcsolódik (pl. uroboros- a farkába harapó kígyó).

---

⁶⁵ FREEMAN, John, *Introduction*, in JUNG, Carl Gustav, *Man and his Symbols*, Windfall Book, New York, 1964, 15.

⁶⁶ JUNG, Carl Gustav, *Az ember és szimbólumai*, Budapest, 1993, 103-105.

⁶⁷ JUNG, Carl Gustav, *Man and his Symbols*, Windfall Book, New York, 1964, 20.

Összegzés

A legősibb kultúrákban, az antikvitásban és a későbbiekben is a kígyó szimbóluma ambivalens. Pozitív és negatív jelentésére egyaránt találunk példát. Hol az élet forrásaként, teremtőjeként jelenik meg, hol a halál és az alvilág megtestesítője, ura. Gyakran férfi szimbólum, de ugyanúgy a női princípiumot vagy az androgúnt is jelképezheti. Termékenység szimbólum (fallosz, vulva, anyaméh). A pszichoanalitikusok az állati jelleget szinte kizárólagosan a szexuális libidó szimbólumaként fogták fel (pl. a kígyó mint fallikus jelkép). A kígyó lehet szoláris és lunáris (vedlése miatt) jelkép. Egyik legismertebb formája a saját farkába harapó (kozmikus) kígyó, a ciklikus idő, örökkévalóság, halhatatlanság szimbóluma. Máskor a gyógyítással, gyógyulással asszociálják, ezért is válik a gyógyító istenek (pl. Aszklépiosz) attribútumává. Királyi jelkép (Egyiptom, aztékok), általában erős mérge, legyőzhetetlensége miatt. Kincsek, vizek, fák őrzőjeként is ismert volt a régen élt népeknél. Bölcsessége (Athéné) miatt tisztelték, de később a ravaszság jelképeként (Teremtés könyve) is megjelenik, sőt maga a Gonosz megtestesítője (Jelenések könyve). A jóstehetséggel is kapcsolatba hozták (főleg a görög mitológiában). A kereszténységben a Megfeszített jelképévé válik (Mózes rézkígyója).

A kígyó ma is élő és kedvelt szimbólum. A dolgozatom hatástörténeti kitekintője csak egy kis bepillantást ad ebbe. Tévedés azt hinnünk, hogy mindennapjaink során csak a gyógyszertárak ablakain találkozunk vele, vagy egy- két parkírozó Alfa Romeo emblémáján... Nem is csak azok számára látható, akik betérnek a kolozsvári Szent Mihály templomba, vagy elhaladnak a ferences testvérek temploma előtt... Jelen van polcainkon, még ha legtöbben nem is tudunk róla...És, ha igazat adunk Jungnak, itt van bennünk. Évezredek óta...

Bibliográfia

1. AGOURIDIS, Savoas, *Comentariu la Apocalipsă*, trad. COMAN, Constantin, Ed. Bizantină, București, 1997.
2. *A kígyó*, In: <http://www.sulinet.hu/tp/kalendarium/kigyo.htm>, 2006. 10. 28.
3. BIEDERMANN, Hans, *Szimbólum-lexikon*, Corvina, 1996.
4. BRANDSCHEIDT, Renate, *Schlange II.*, In: KASPER, Walter (szerk.), *Lexikon für Theologie und Kirche. Neunter Band. San bis Thomas*, Herder, Freiburg, 2000.
5. CARR- GOMM, Sarah, *Szimbólumok a művészetben*, Holnap Kiadó, 2001.
6. CHEVALIER, Jean – GHEERBRANT, Alain, *Dicționar de simboluri, Vol 3. P-Z*, Ed. Artemis, București, 1969.
7. COCAGNAC, Maurice, *Simbolurile biblice, Lexic teologic*, Humanitas, București, é. n.
8. COLLINS, Adela Yarbro, *Jelenések könyve*, In: BROWN, R. E. – FIZTMYER, J. A. – MURPHY, R. E. (szerk.), *Jeromos Bibliakommentár II. Az Újszövetség könyveinek magyarázata*, Szent Jeromos Katolikus Bibliatársaság, Budapest, 2003.
9. DÁVID Katalin, *A teremtett világ misztériuma*, Bibliai jelképek kézikönyve, SZIT, Budapest, 2002.
10. DOPPELFELD, Basilius OSB, *Szimbólumok III., Ember és állat*, Bencés Kiadó és Terjesztő Kft., Pannonhalma, 1998.
11. ELIADE, Mircea, *A samanizmus, Az eksztázis ősi technikái*, Osiris Kiadó, Budapest, 2002.
12. FÁBIÁN Imre, *Zöldike királyfi*, Kolozsvár, 1989.
13. FREEMAN, John, *Introduction*, In: JUNG, Carl Gustav, *Man and his Symbols*, Windfall Book, New York, 1964.
14. *Gilgames*, In: RÁKOS Sándor (ford. szerk.), *Agyagtáblák üzenete. Ékírásos akkád versek*, Kriterion, Bukarest, 1986.
15. HAAG, Herbert, *Bibliai Lexikon*, Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 1989.
16. HOPPÁL Mihály - JANKOVICS Marcell - NAGY András- SZEMADÁM György, *Jelképtár*, Helikon, 1997.
17. JÓZSEF Attila, *Összes versei*, Osiris Kiadó, Budapest, 2005.

18. JUNG, Carl Gustav, *Az ember és szimbólumai*, Budapest, 1993.
19. JUNG, Carl Gustav, *Man and his Symbols*, Windfall Book, New York, 1964.
20. KAZANTZAKISZ, Nikosz, *Zorbász, a görög*, Kriterion, Bukarest, 1971.
21. MADÁCH Imre, *Az ember tragédiája*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982.
22. NAGY OLGA, *A vasfogú farkas*, Bukarest, 1987.
23. PÁL József - ÚJVÁRI Edit (szerk.), *Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából*, Balassi Kiadó, Budapest, 1997.
24. SAINT- EXUPÉRY, Antoine de, *A kis herceg*, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1971.
25. STORK, Hans- Walter, *Schlange III.*, In: KASPER, Walter (szerk.), *Lexikon für Theologie und Kirche. Neunter Band. San bis Thomas*, Herder, Freiburg, 2000.
26. STÖGER, A. (komm.), *Das Neue Testament. Kommentierte Ausgabe*, Österreichisches Katholisches Bibelwerk, Klosterneuburg, 1981.
27. *Szentírás*, Szent Jeromos Bibliatársulat, Budapest, 1997.
28. TAKÁCS Gyula, *A Jelenések könyve. Egzegézés*, Paulus Hungarus- Kairosz, 2000.
29. TÁNCZOS Vilmos, *Folklórszimbólumok*, KJNT- BBTE, Kolozsvár, 2006.
30. TILLICH, Paul, *Rendszeres teológia*, Osiris, Budapest, 2002.
31. TOKAREV, Sz. A. (szerk.), *Mitológiai enciklopédia, I. kötet*, Gondolat, Budapest, 1988.
32. TRENCSENYI- WALDAPFEL Imre, *Görög regék*, Kriterion, Bukarest, 1990.